

ONTSLUITEN VAN CULTUREEL ERFGOED

= tentoonstellingen maken ?

[Steven Thielemans]

In Vlaanderen en daarbuiten wordt de discussie over cultureel erfgoed steeds meer een maatschappelijke discussie, of op zijn minst een discussie over de maatschappelijke rol van dat erfgoed. Steven Thielemans, coördinator erfgoed van de Stedelijke Erfgoedcel Gent, licht dit gegeven toe aan de hnd van drie recente erfgoedprojecten in de stad Gent.

Nieuwe Vlaamse reglementen bevorderen de culturele ontsluiting van archieven, bewaarbibliotheken en documentatiecentra, de permanente ontsluiting van cultureel erfgoed en het uitwerken van tentoonstellingen van cultuurhistorisch belang. Subsidies voor erfgoeddepots worden in het vooruitzicht gesteld. Musea transformeren van "tempels" naar publieksgerichte fora. Archeologen en monumentenzorgers besteden naast onderzoek en conservering steeds meer aandacht aan publiekswerking.¹ Convenants Cultureel Erfgoed en Erfgoedcellen stimuleren een geïntegreerd erfgoedbeleid gericht op kwalitatieve publieksontsluiting in Antwerpen, Brugge en Gent; ze doen dat in nauwe samenwerking met de lokale, provinciale en Vlaamse actoren, met het beleid en de administratie.² Op internationaal vlak kan bijvoorbeeld het Britse beleid rond het begrip "social inclusion" op grote belangstelling rekenen. De Britse discussie verbreedt trouwens steeds meer van deelsectoren naar een ruimer geheel. Hierdoor wordt de afstand met wat in Vlaanderen op experimentele wijze wordt vormgegeven steeds kleiner.³

ERFGOEDCEL GENT = GENT CULTUURSTAD VZW

Voor de realisatie van het Convenant Cultureel Erfgoed in Gent werd de vzw Gent Cultuurstad opgericht. Het vertrekpunt van de Erfgoedcel vormt niet de zorg over bepaalde gebouwen, sites of collecties, maar wel de bekommernis om gebouwen, sites, collecties, verhalen, ... te ontsluiten, (nieuw) leven te geven. Deze opdracht is complementair aan die van de bestaande instellingen en diensten, wil geen expertise vervangen maar veeleer potenties aanzwengelen en initiatieven stimuleren. In feite richt de Erfgoedcel zich op de software in plaats van op de hardware van het cultureel erfgoed.⁴

Het waarmaken van deze opdracht vraagt om zeer gevarieerde instrumenten. Van september 2000 tot op heden werden de volgende instrumenten gebruikt: antropologisch onderzoek (Bijlokeklooster), buitenexpositie (Gentse Stadsgezichten), communicatiecampagnes (aangepast aan ieder project en haar specifieke doelgroepen), exploratief parcours (Bijlokesite), documentaire foto-opdracht (EU-top Gent), evenementen (Erfgoedweekend, Nacht van de

Bijloke), internet (voorbereiding website Cultureel Erfgoed Vlaanderen en digitaliseringsprojecten), inzamelactie foto's en verhalen (Gentse Stadsgezichten), overleggroepen (publiekswerving Gentse musea, Gents Archieven Overleg, interstedelijk overleg ter voorbereiding van gemeenschappelijke projecten, occasioneel of projectgericht overleg met actoren uit het erfgoedveld), publicaties (*Het geheugen van een stad*, *Een mus in klei*, *Het Campo Santo in 131 levensverhalen*, allerlei artikels), tentoonstellingen (Gentse Stadsgezichten, Een groots werk van ontbloting?), workshop (stadsmusea). Tentoonstellingen vormen dus slechts één instrument.

ERFGOED ONTSLUITEN: INTERN-EXTERN, RUIMTE-GEHEUGEN

Ontsluiting van cultureel erfgoed vormt steeds een centraal of finaal doel van de Erfgoedcel Gent, ook indien een project betrekking heeft op behoud, beheer of onderzoek. Dit ontsluiten van erfgoed betekent veel meer dan alleen het tonen ervan. Men gaat immers een dialoog aan tussen specialisten en publiek, tussen wetenschappelijke kennis en populaire verhalen, tussen verleden en actualiteit, ...

Intern wordt geïntegreerd (erfgoed van verscheiden aard, op verschillende plaatsen, met diverse aspecten) en procesmatig (stimuleren van blijvende of langetermijnresultaten, spontane initiatieven door derden) gewerkt. Extern wil de Erfgoedcel Gent niet alleen het maatschappelijk draagvlak vergroten door nieuwe en ruimere doelgroepen te bereiken (kwantitatief), maar bovendien ook bijdragen tot een betere 'mental environment', een kwaliteitsvollere mentale leefomgeving. Al het erfgoed in de stad vormt samen de 'verzameling Gent'. Deze verzameling verder ontsluiten veronderstelt de genoemde kwantitatieve en kwalitatieve doelstellingen. Om deze doelstellingen te realiseren besteedt de Erfgoedcel Gent bijzondere aandacht aan de ruimtelijke omgang met erfgoed en aan de factor geheugen. Meer dan alleen het historisch belang van het cultureel

erfgoed wordt aandacht besteed aan erfgoed dat nog zichtbaar is, waaraan een bepaalde herinnering bestaat, dat al dan niet bewust een plaats in het (collectieve) geheugen inneemt. Cultureel erfgoed IS het geheugen van de stad.

Het begrip geheugen mag niet met een cultus van het verleden worden verward: erfgoed is alomtegenwoordig, het draagt ontelbare boeiende verhalen in zich en mogelijkheden voor actuele vraagstellingen

Museumobjecten, archiefdocumenten, archeologische sites, monumenten, maar ook kleine relictten in het straatbeeld zijn overblijfselen uit het verleden die de stad en de stedelingen mede maken tot wat ze NU zijn.

Het begrip geheugen mag dan ook niet met een cultus van het verleden worden verward: erfgoed is alomtegenwoordig, het draagt ontelbare boeiende verhalen in zich en mogelijkheden voor actuele vraagstellingen.⁵

Wat zijn de mogelijkheden van een traditioneel instrument als tentoonstellingen om cultureel erfgoed op deze vernieuwende wijze te ontsluiten? Drie voorbeelden van de Erfgoedcel Gent worden hier geanalyseerd.

GENTSE STADSGEZICHTEN

WAT? fotoproject, tentoonstelling, virtueel geografisch platform, publicatie, buitenexpositie, werksessies, slotfeest, verhalenproject, vervolgtentoonstelling

WAAR? Bijlokemuseum, internet, affichepanelen straatmeubilair, wijk Sluizeken-Tolhuis-Ham en Stedelijke Openbare Bibliotheek

WANNEER? tentoonstelling in het Bijlokemuseum van 30 september tot 17 december 2000

WIE? Bijlokemuseum, dienst Culturele Zaken-directie, dienst Kunsten, dienst Monumentenzorg, dienst Stadsarcheologie, het Huis van Alijn, Museum voor Industriële Archeologie en Textiel, Museum voor Schone Kunsten, Museum voor Sierkunst en Vormgeving, SMAK, Stadsarchief, Stedelijke Openbare Bibliotheek

Foto: Lieven Herreman

De voorbereiding van dit project startte in het kader van het samenwerkingsverband 'Synergie 2000' en het ging om een proces dat zowel voor als na de tentoonstelling liep. Oorspronkelijk was er het vrij traditionele plan voor een tentoonstelling van histo-

rische stadsgezichten, maar door interactie tussen de betrokkenen onderling en met het publiek ontstond uiteindelijk iets helemaal anders. Voor het project werden 28 onverwachte plekken in het centrum, de wijken en de deelgemeenten van de stad geselecteerd. De bedoeling was om telkens de "genius loci" van deze plekken te reconstrueren; enerzijds door het samenbrengen van zeer diverse stukken uit de verspreide stedelijke collecties, anderzijds door het inzamelen van foto's en verhalen van Gentenaars over die plekken ("stel uw eigen stukje Gent tentoon"). De foto's werden op de tentoonstelling in grote fotoboeken getoond en vormden als het ware een "tweede circuit"; historische beelden uit de stedelijke collecties werden dan weer op de affichepanelen van het straatmeubilair in ieder van de wijken en deelgemeenten getoond.

Voor de wijk Sluizeken-Tolhuis-Ham werd een virtueel geografisch platform gecreëerd (naar aanleiding daarvan vonden samen met het Nieuwpoorttheater ook werksessies en een slotfeest in de wijk plaats); de zaaltaksten van de tentoonstelling en een selectie van het beeldmateriaal zijn nog steeds op het internet raadpleegbaar.⁶ De publicatie bij de tentoonstelling biedt met haar 28 korte verhalen een blik op de stadsmozaïek van Gent en is zowel tentoonstellings- als bijvoorbeeld fietsgids. Na de tentoonstelling ondernam Michiel Hendryckx nog een verhalenproject: uit de honderden ingezonden foto's koos hij er tien, zocht de inzenders op en noteerde hun verhaal bij de foto.⁷ De Stedelijke Openbare Bibliotheek maakte een vervolgtentoonstelling over "haar" stadsgezicht, het Zuid. De inhoud van en de communicatie over het project werden zorgvuldig op mekaar afgestemd. De communicatie gebeurde via lokale, gedecentraliseerde kanalen (zoals de wijkfolders, de bakkerijen, aangepaste affiches per wijk, *De Zondag*) en er werd ingespeeld op de verkiezingsperiode ("Gent kiest voor Stadsgezichten"). Samengevat was de tentoonstelling slechts een onderdeel van een geïntegreerd en participatief proces. Tienduizend bezoekers bezochten de tentoonstelling (geopend van donderdag tot zondag); de gestelde doelgroepen werden bereikt (25% uit de wijken, 25% uit de deelgemeenten), de evaluatie was grotendeels positief. Persoonlijke herinneringen werden verwerkt in de tentoonstelling, het virtueel geografisch platform en in de publicatie achteraf. Talrijke Gentenaars waren verrast door "hun" stadsgezicht, dat op een bijzondere wijze tot stand kwam.

EEN GROOTS WERK VAN ONTBLOTING?

WAT? onderzoeksproject, tentoonstelling, buitenactiviteiten

WAAR? Bijlokemuseum en Goudenleeuwplein

WANNEER? tentoonstelling in het Bijlokemuseum van 5 mei tot 1 juli 2001

WIE? Bijlokemuseum, dienst Stadsarcheologie, Gent Cultuurstad vzw, Stadsarchief, werkgroep Huizenonderzoek in Gent; medewerkers van het Museum voor Schone Kunsten en het Museum voor Sierkunst en Vormgeving stonden voor de vormgeving in.

Vormgeving Martine Tiberghin

Het project 'Huizenonderzoek in Gent' startte in het begin van de jaren '90 en van bij de aanvang verleenden de dienst Stadsarcheologie en het Stadsarchief hun medewerking aan dit onderzoeksproject van vrijwilligers dat kwalitatief hoogstaande resultaten prioritair stelde. Toch was er de wens om die resultaten aan een ruimer publiek te tonen. De tentoonstelling presenteerde zowel de methode van onderzoek, de samenwerking van vorsers uit verschillende disciplines, als de resultaten van het project 'Ten Putte'/Goudenleeuwplein. Met dit laatste focuste de tentoonstelling op één plek in het centrum van de stad; een "stadsgezicht" dat ook nu nog aan vele discussies onderhevig is. De nadruk lag niet zozeer op de "genius loci" dan wel op de bewoners van deze plek, die aldus in al haar diversiteit terug tot leven werd gewekt. In de tentoonstelling werd een aantal technieken gebruikt om de afstand tussen wetenschappelijk verantwoorde informatie en het publiek te verkleinen. Voor de teksten over de diverse periodes werd de vlotte, directe stijl van een "verteller" gekozen. Telkens werd een discrete tijdslijn aangebracht. Elf cartoons illustreerden spraakmakende verhalen uit schepenregisters, handboeken, processtukken, ... Op het Goudenleeuwplein werden de rooilijnen van de verdwenen huizenblokken op de bestrating geschilderd, de eigenaars/gebruikers van de panden rond het plein werkten mee (kleine tentoonstelling, stukken in etalage, zeildoek aan gevel in restauratie). De communicatie was enerzijds gericht op de Gentenaren, anderzijds op geïnteresseerden in het huizenonderzoek en de stedelijke geschiedenis meer algemeen. Samengevat was de tentoonstelling een middel om interdisciplinair onderzoek door vrijwilligers en stadsdiensten ruimer bekend te maken. Drieduizend bezoekers

bezochten de tentoonstelling (geopend van donderdag tot zondag); er werd geen publieksonderzoek verricht, maar de reacties waren grotendeels positief. De tentoonstelling trok duidelijk een meer gespecialiseerd publiek dan 'Gentse Stadsgezichten'.⁸

BUITEN GEBRUIK

WAT? twee tentoonstellingen, allerlei evenementen

WAAR? Gravensteen en het Huis van Alijn

WANNEER? 6 januari tot 14 april 2002

WIE? Bijlokemuseum, dienst Monumentenzorg, Gent Cultuurstad vzw, Gravensteen, het Huis van Alijn en verdere samenwerkingsverbanden

Vormgeving Randoald Sabbe

Tuig in onbruik! Een selectie uit de historische wapencollectie van het Bijlokemuseum (voormalige abdij) wordt permanent in het Gravensteen ondergebracht. Dit past in een proces van collectiemobiliteit. Er wordt ook samengewerkt met de Gentse (hoofd)gilden en een "murder mystery" voor jongeren van 14 tot 18 jaar wordt ontwikkeld.

Onbruikbaar tuig! In het Huis van Alijn loopt gedurende drie maanden een tentoonstelling van speelgoedwapens. De vaak

Foto Stedelijke Commissie Monumenten en Stadsgezichten Gent

kleurrijke stukken geven in ieder geval een onverwachte kijk op wapens. Het startschot van beide tentoonstellingen valt samen met de jaarlijkse nieuwjaarsreceptie van de stad voor haar inwoners. Gentenaars, die het Gravensteen weinig bezoeken, kunnen dan hun monument "heroveren". De opstelling richt zich tegelijk op een ruimer, ook internationaal publiek. Wapens zijn niet het meest evidente erfgoed om iets mee te ondernemen. Toch vertellen ze heel wat over het verleden (oorlog, pronkzucht, jacht, gilden, ...) én maken op vele plaatsen deel uit van de dagelijkse realiteit. Er worden dan ook wapens van een grote diversiteit getoond: van kleurrijke waterpistolen tot met ivoor en parelmoer ingelegde geweren. Het is aan de bezoeker om historische, actuele, ethische of esthetische klemtonen te leggen ...

ERFGOED ONTSLUITEN EN TENTOONSTELLEN

Tentoonstellingen blijven een bruikbaar instrument om cultureel erfgoed te ontsluiten en kunnen met zeer diverse mogelijkheden een ruim publiek bereiken. Essentieel is echter een nauwe band tussen specialisten - inhoud - communicatie - doelpubliek. Een plaats binnen een ruimer geheel van processen en activiteiten is aangewezen; het geïntegreerd werken met collecties of verhalen die anders niet (of niet in een bepaalde samenhang) aan bod komen eveneens. Dit laatste levert zowel een meerwaarde op voor het publiek als voor de betrokken instellingen. Inspelen op een ruimtelijke band met erfgoed, een herinnering eraan of een actuele vraagstelling erover biedt de meest directe mogelijkheid om zowel het maatschappelijk draagvlak ervoor te vergroten, als om een kwalitatieve meerwaarde bij het doelpubliek te creëren. Een publieksonderzoek (ter evaluatie en als leerproces voor toekomstige projecten) is noodzakelijk en wordt bijvoorbeeld ook bij 'Buiten Gebruik' voorzien.

TEN SLOTTE: TWEE UITDAGINGEN

Een doorgedreven dialoog tussen erfgoed- en kunstensector.⁹ Het volstaat enkele actuele kunstwerken te noemen die op een zeer krachtige wijze essentiële elementen uit het cultureel erfgoed opnemen en/of tot uitdrukking brengen: 'Blood Pressure' van Haluk Akakçe (nu in de Qaudriënnale, Bijloke-museum in Gent; kunst Nabije Oosten), 'From Here I Saw What Happened and I Cried' van Carrie Mae Weems (collectie MOMA; raciale stereotypen en vooroordelen), 'Shelter' van Darren Almond (in 2000 in de tentoonstelling Apocalypse, Royal Academy of Arts in Londen; bus stops in Auschwitz). Anderzijds bieden ook ingrepen door actuele kunstenaars in musea uiterst boeiende mogelijkheden om collecties anders te bekijken en een nieuw publiek voor het erfgoed te bereiken.¹⁰ Een andere uitdaging is de actuele discussie rond stadsmusea (binnen een ruimer

Vlaams perspectief) te plaatsen in het actuele erfgoedbeleid.¹¹ Tentoonstellingen zoals hierboven geanalyseerd kunnen daarvoor tijdelijke proefprojecten zijn; Vlaamse stadsmusea kunnen daarvoor permanente instrumenten worden.

Erfgoedcel Gent, Bijlokekaai 7B, 9000 Gent, tel. 09-269 87 90, fax 09-233 07 09, e-mail, steven.thielemans@gent.be. ■

- 1 Informatiebrochure *cultureel erfgoed*, Brussel, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, afdeling Beeldende Kunst en Musea, 2001.
- 2 S. Thielemans en F. Herman, Naar een beleid voor het cultureel geheugen in Vlaanderen, *Cultureel Jaarboek 2000*, Antwerpen, stad Antwerpen, 2001, p. 15-23.
- 3 E. Hooper-Greenhill [et al.], *Museums and Social Inclusion. The GLLAM Report*, Leicester, 2000 en een rapport uit januari 2001 van het Department for Culture, Media and Sport, *Libraries, Museums, Galleries and Archives for All: Co-operating Across the Sectors to Tackle Social Exclusion*, London, 2001.
- 4 Voor de inspiratie van Gent Cultuurstad vzw, zie ook het zogenaamde "groene boekje": P. Gielen, *Kleine dramaturgie voor een artefactenstoet. Omtrent 'Gent Cultuurstad'*, Gent, 2000.
- 5 Interessante literatuur hierbij vormt S.A. Crane, *Museums and Memory*, Stanford, 2000 en de catalogus uit 1999 van een tentoonstelling in de Villa Medici (Roma): *La mémoire-99*.
- 6 <http://www.gent.be/>, bij "Gent Historisch".
- 7 S. Thielemans (red.), *Gentse Stadsgezichten. Een stadsmozaïek*, Gent, 2000 en M. Hendryckx, *Een mus in klei. Uit het geheugen van een stad*, Gent, 2000.
- 8 Voor de methode van huizenonderzoek zie L. Charles, G. Everaert, M.C. Laleman & D. Lievois, *Erf, huis en mens. Huizenonderzoek in Gent*, Gent, Stadsarchief Gent & Uitgeverij Stichting Mens & Cultuur, 2001. Voor een grondige bespreking hiervan zie verder in dit nummer.
- 9 Zie ook G. Rooijackers, Het leven van alledag benoemen, *Boekmancahier* 41 (1999), p. 275-290.
- 10 Zie bijvoorbeeld J. Putnam, *Art and Artifact. The Museum as Medium*, London, 2001.
- 11 Zie ook het zogenaamde "oranje boekje" uitgegeven door de Erfgoedcel Gent: S. Thielemans (red.), *'Het Geheugen van een stad'. Vierstedenworkshop stadsmusea*, Gent, 2001.